

Konuk Yazar /Guest Author

Kitap Yasaklama Üzerine Düşünceler*

Thoughts on Book Banning

Hikmet Uluğbay**

Öz

Milli Eğitim Eski Bakanlarından olan yazar kitap yasaklama konusunda Dünya ve Türkiye'den farklı tarih aralıklarında yaşanan örneklerle yer vermektedir. Makalede kitap yasaklama konusunun dinler tarihinden itibaren dünya kamuoyunun gündeminde olduğu, değişik dönemlerde farklı konulardaki kitapların kamu güvenliği ve ahlakı başta olmak üzere yasaklanageldiği vurgulanmaktadır. Yazar yasaklamaların aslında ağırlıklı olarak düşünce farklılığından kaynaklandığını, sorunun özünü düşünceyi ifade etme ve yayma özgürlüğü ihlali olduğuna işaret ederek özellikle yazar, yayıncı, gazeteci ve bilim adamı gibi düşünürlerin her dönem baskı altına alındığını belirtmektedir. Makalede kitap yasaklamasının demokrasi karşıtı bir eylem olduğu, geçmişten günümüze ünlü devlet adamı, bilim adamı, hukukçu ve edebiyatçılardan alınan özlü sözlerle de desteklenmektedir. Sorunun çözümüne giden yolda ABD'de uygulanmakta olan "yasaklanmış kitaplar haftası" örneği uygulamaların Türkiye'de de başlatılması önerilmekte düşünce özgürlüğü, basın özgürlüğü gibi demokrasinin temeli olan konularda hükümetlere önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kitap yasaklama; düşünce özgürlüğü; ifade özgürlüğü; bilgi edinme; yasaklanmış kitaplar haftası.

Abstract

This article, written by the author who used to be one of the former ministers of national education, includes some instances that took place in different date ranges in Turkey and different countries around the world about book censorship. It is emphasized in the article that censorship has been in public agenda since history of religions, some books with various subjects in different periods has been

* 6 Nisan 2011 tarihinde http://www.ulugbay.com/blog_hikmet/?cat=10 adresinde yapılan paylaşımın ve *Düşünbil* dergisinin Kasım/ Aralık 2013 (38) sayısında yayımlanmış makalenin (<http://www.dusunbil.com/eski-sayilar>) gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

This is the revised and extended version of the sharing in following address http://www.ulugbay.com/blog_hikmet/?cat=10 on April 6, 2011 and the article published in *Düşünbil* Journal, November/December 2013 (38) issue (<http://www.dusunbil.com/eski-sayilar>).

** 55. Hükümet Milli Eğitim Bakanı, 56. Hükümet Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, 57. Hükümet Devlet Bakanı. e-posta: hikmetulugbay@yahoo.com

National Minister of Education of 55th Government, State Minister and Vice Prime Minister of 56th Government, State Minister of 57th Government. e-mail: hikmetulugbay@yahoo.com

Geliş Tarihi – Received: 23.03.2015

Kabul Tarihi – Accepted: 25.11.2015

censored especially due to public safety and decency. The author states that philosophers particularly such as authors, publishers, journalists and scientists have been suppressed in each period by indicating that censorship is mainly derived from differences of ideas and the root of the problem is violation of freedom of thought and thought broadcast. The article supports the idea that book censorship is against democracy by citing quotations from famous statesmen, scientists, lawyers and litterateurs from past to present. Suggestions were made for governments about subjects such as freedom of thought and freedom of press which are the basis of democracy by referring to the “banned books week” as an example from the USA. It is suggested that such practices should be initiated in Turkey as well on the path towards the solution of the problem.

Keywords: *Banned books; intellectual freedom; freedom of thoughts; freedom of expression; access to information; banned books week.*

Giriş

Kitap yasaklama hakkında internet ortamında Türkçe ve İngilizce olarak yaptığım aramalarda ilginç bir görüntü ile karşılaştım. İngilizce dilinde yaptığım aramada “tarihte yasaklanmış kitaplar” sorusu karşılığında 2,5 milyon başlığa rastlarken, aynı araştırmayı Türkçe dilinde “yasaklanan kitaplar listesi” anahtar sözcüğü ile denediğimde, neredeyse iki katı -4,6 milyondan fazla- başlıkla karşılaştım. Bu iki farklı sayı, bana göre, aslında önemli bir şeyin çok kaba bir göstergesiydi. Yasaklanan kitaplar konusu İngilizce arandığında Türkiye’ye göre daha az önemli bir konuma gerilemişti. Diğer bir aramayı “kitap yasaklama hakkında özlü sözler” olarak yaptığımda, İngilizce aramada 2,9 milyon başlıkla karşılaşıırken, Türkçe sorgulamada sadece 89,400 başlığa rastladım. Bu da toplumların kitap yasaklamaya yönelik tepki verme boyutu ve duyarlılığı konusuna bir nebze ışık tutabilir. Ancak hemen şu uyarıda bulunmalıyım ki, bu sayılar, çok kaba bir görüntü verseler bile çok anlamlı değildirler. Zira, bildiğiniz üzere arama motorları, yazdığımız anahtar sözcüğü, sözcük olarak içeren tüm metinleri değil, sözcükleri tümüyle veya çoğunluğuyla her hangi bir metin içinde dağınık olarak bulunsalar bile sorunuzun yanıtı gibi listelerler. O nedenle de söz konusu sayılara fazlaca önem vermemek gerekir.

Amerikan Kütüphane Derneği (ALA) diğer bazı derneklerle birlikte 1982 yılından bu yana her yıl Eylül ayının son haftasını Yasaklanmış Kitaplar Haftası (Banned Books Week) olarak ilan etmiştir. Bu inisiyatif 1982 yılında Birinci Anayasa Değişikliği ve Kütüphane Eylemcisi, aynı zamanda ALA Düşünce Özgürlüğü Ofisi Başkanı Judith Krug’un girişimleri ile kurulmuştur (https://en.wikipedia.org/wiki/Judith_Krug). İnisiyatifin kurulduğu yıl Anayasa Mahkemesi olarak da görev yapan ABD Yüksek Mahkemesi’nin (US Supreme Court) bir davada (Board of Education, Island Trees School District v. Pico 1982) verdiği kararda geçen şu cümle “Yerel okul yönetimleri, içerdikleri fikirleri beğenmediği kitapları okul kütüphanesi raflarından kaldıramazlar” (Mullins, 2007) dikkat çekicidir. Bu kararın söz konusu inisiyatifin kuruluşu üzerinde etkisi olmuş mudur bilinmez ancak aynı yıl kutlanmaya başlayan hafta boyunca, okuma özgürlüğünü ve ABD Anayasası’na “inanç, düşünceyi ifade, basın ve toplanma özgürlüklerini kısıtlamaya yönelik olarak Yasama Organı tarafından yasa çıkarılamayacağı” na

ilişkin 1791 tarihinde eklenen hükmü ve bunun önemi üzerine etkinlikler yapılmaktadır. Bu etkinlikler çerçevesinde, bilgiye özgürce ve açık olarak erişimin yararları üzerinde durulurken, sansürün zararları ele alınmakta ve ABD’de güncel kitap yasaklama girişimlerine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda; ABD’de tartışılan diğer bir başlık da, 11 Eylül 2001 tarihinde ikiz kulelere ve diğer hedeflere saldırılardan sonra çıkarılan “Vatanseverlik Yasası” (The US PATRIOT Act:) çerçevesinde kitap, bilgiye erişim ve elektronik ortamda iletişim konularında başlayan elektronik ortam izlemelerine yönelik olarak giderek artan kaygılardır.

Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) de “Yasaklanmış Kitaplar Haftası” nı kutlamakta ve bu bağlamda, yazdıkları, yaydıkları veya okudukları nedeni ile haksız uygulamalara konu olan kişiler hakkında dikkat çekmektedir. Bu örgüt, kitap yasaklama konusunda ülkeler bazında da bilgiler açıklamaktadır (Banned books week).

Kitap Yasaklamının Tarihsel Gelişimi

Kitap yasaklama neredeyse yazılı tarih kadar eskidir. Antik çağ Yunanistan’ında Sokrates, yaptığı konuşmalarda dile getirdiği düşünceleri nedeni ile yargılanmış ve M.Ö. 399 yılında baldıran zehiri içerek yaşamına son verme cezasına çarptırılmıştır. İlk kitap yasaklamalarının Çin ve antik çağ Yunan’ında yer aldığı bilgisi ışığında o döneme kısaca göz atarsak Çin’den örnek olarak şu dikkat çekici bilgiyi görürüz. M.Ö. 259-210 döneminde Çin Hükümdarı olan Shih Huang Ti’nin yaktırdığı kitaplar arasında Konfiçyüs okulundan gelen düşünürlerin eserleri azımsanmayacak bir hacim oluşturmuştur. Günümüzde Shih Huang Ti’nin adı sadece bu eylemi ile hatırlanırken Konfiçyüs ve eserleri hemen her dile çevrilmiş ve çok okunanlar içinde hak ettiği yeri almıştır.

Hıristiyanlığın ortaya çıkması ve yayılmaya başlaması ve daha sonra da Roma Devleti’nin resmi dini olması ile birlikte kitap ve açıklanan düşünceleri yasaklama uygulamasının yaygınlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda mutlaka anılması gereken bir olay ise İskenderiye Kütüphanesi’nin aşama aşama yok edilidir.

İskender’in, M.Ö. 323 yılında ölümünden sonra parçalanan İmparatorluğu’nun Mısır bölgesi Ptolemeus Soter’in payına düşmüştü, Soter, İskender’in kurduğu ve ismini taşıyan kentte bayındırlık etkinliklerini sürdürdü ve bu kapsamda bir müze ve bir de kütüphane kurdu. Bu müze ve kütüphane izleyen yıllarda İskenderiye’yi çağının bilim ve araştırma merkezi haline getirdi ve sürekli bilim adamı ve filozof göçünü bu kente yönlendirdi. Bu da beraberinde kütüphanenin yeni ve çok değerli eserler kazanmasına yol açtı. Aynı dönemde dünyanın hızla gelişen diğer bir önemli kütüphanesi de Bergama Kütüphanesi idi. M.Ö. 40’lı yıllarda Marcus Antonius’un Bergama Kütüphanesi’ndeki 200.000 tomar boyutundaki yazılı metinleri Mısır’a vermesi, Bergama Kütüphanesini çökertirken, İskenderiye Kütüphanesini daha da zenginleştirmiştir. Ancak Palmira Kraliçesi Septimia Zenobia M.S. 269 yılında Mısır’ı işgal ettiğinde, yağmalamalar sırasında İskenderiye Kütüphanesi’nin bir bölümü yanmış ve yok edilmiştir (Ronan, 2003, s. 136). Hıristiyanlığın Mısır’ı da kapsamı ile birlikte İskenderiye Piskoposu Kiril döneminde M.S. 415 yılında İskenderiye’de yer alan ayaklanma Piskopos’un

da desteklemesi ile paganlara, yahudilere ve hristiyanlığı farklı yorumlayan ve uygulayan novatianlara¹ karşı kıyıma dönüşmüştü. Bu olaylar sırasında Kütüphane'nin Müdüresi değerli bir Matematikçi, Astronom ve Yeni-Eflatuncu akımın öncülerinden olmakla ün kazanan bilim kadını Hipatia da vahşi bir şekilde öldürüldü, vücudu parçalandı ve yakıldı. Bu olaylar sırasında İskenderiye Kütüphanesi'nin çok değerli koleksiyonları da geniş ölçüde yakılmıştır (Ronan, 2003, s. 136; Deakin, 2007, ss. 67-76). Bu katliam ve İskenderiye Kütüphanesi'nin yok edilmesi insanlık tarihinin en utanç yüklü sayfalarından birisi olmuş ve insanlık var oldukça da bu yok ediş nefretle anımsanmaya devam edilecektir. İskenderiye Kütüphanesinin yok edilmesinin insanlığın gelişmesinde kaç yüzyıla mal olduğunu hesaplamak hiç de kolay değildir ancak ciddi bir maliyeti olduğu kesindir. Bu maliyet konusunda Fransız düşünür ve yazarı Michel de Montaigne'in (1533-1592) saptaması ilginçtir; “dinimizin yasalarla egemen olmaya başladığı ilk zamanlarda, inanç çabasının, bir kişiyi her çeşit pagan kitaplarına saldırttığı, bu yüzden aydın kişileri eşsiz hazinelerden yoksun bıraktığı su götürmez. Bence bu kargaşanın bilimlere ve sanata verdiği zarar, barbarların çıkardığı bütün yangınlardan daha büyük olmuştur” (Montaigne, 1999, s. 263).

İngiliz John Wycliff (1329-1383) dünyada yaşamın yüzbinlerce yıl önce başladığını ileri sürmenin ötesinde İncil'i İngilizce'ye çevirmiş olması nedeni ile Kilise tarafından sapkın ilan edilmiştir (Özakıncı, 2000, s. 216). Kilise, daha önceleri de kitap yasaklayıp yok etti ise de, kitap yasaklamının sistemli kayıtları 1559 yılında Papa Paul IV döneminde tutulmaya başlanarak okunamayacak kitaplar listesi düzenli bir şekilde yayınlanmaya başlandı (Mullins, 2007). İzleyen yıllarda Kilise'nin yasakladığı kitaplar listesi katlanarak büyüdü. Bu konudaki liste, “Engizisyon'un Roma Bürosunun Yasakladığı Kitaplar 1559” başlığını taşımaktadır. Papa Paul IV uygulamasından cesaret alan Fransız Kralı IX Charles izninin olmadığı hiçbir kitabın yayınlanamayacağını ilan etmiştir. 1535 yılında bu kez William Tyndale İncil'i İngilizce'ye çevirip 6.000 adet bastırması ve İngiltere'ye kaçırmış ancak Kilise, İncil'in sadece Latince basılıp okunabileceği gerekçesi ile İngilizce versiyonu yasaklamıştır. Kilise, Martin Luther'in (1483-1546) Almanca'ya çevirdiği İncil'i de yasaklamıştır. Kilise'nin yasakladığı İncil çevirileri bunlarla da sınırlı kalmamıştır. İncil'in Fransızca, İspanyolca, İtalyanca ve diğer dillere çevrilmiş metinleri de yasaklar listesinde yer almıştı. Doğal olarak yasak listesinde Talmut², Tevrat ve Kur'an da vardı. Kilise'nin yasakladığı İncil, Hz. İsa tarafından Aramice dilinde açıklanmıştı. Çünkü Hz. İsa'nın yaşadığı dönemde o topraklarda iletişimin temel aracı Aramice idi. İncil'in ilk yazılı metni Yunanca'dır ve diğer dillere de çevrilmiştir. Latince'ye Jerome tarafından çevrilişi ise 382-405 arasında gerçekleşmiştir. Bu tarihten önce Latince'ye çevrilmiş olan İncil metinleri de vardır. İlginç olan, Kilise'nin, halka Aramice dilinde anlatılmış ve yazıya ilk defa Yunanca dökülmüş ve sonra Latince de dahil bir çok dile çevrilmiş olan İncil'in daha sonraki tarihlerde Latince dışı dillere çevrilmesini yasaklar duruma gelmesidir.

¹ Papalık tarihinde Papa'ya karşı muhalefet ederek üçüncü antipapa (antipope) unvanını alan ilahiyatçı Novatianus (M.S. 200-258) tarafından kurulan dini akım. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Antipope>

² Yahudi medeni kanunu, tören kuralları ve efsanelerini kapsayan dini metinler. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Talmud>

Doğal olarak ilerleyen yıllarda ana dilinde inancını yaşamak isteyenler tarafından İncil bütün dillere çevrilmiştir.

Bu döneme yönelik olarak unutulmaması gereken diğer iki önemli bilgiden, ilki, Giordano Bruno'nun papazlık eğitimi almış olmasına rağmen, daha sonra papazlığı bırakıp felsefi ve hermetik konuların yanında matematik ve astronomi ile ilgili çalışmalar yapan bir Rönesans dönemi düşünür ve yazarı olmasıdır. Bruno, Kopernikçi evren modelini savunmuş, güneşin evrendeki birçok güneşten birisi olduğunu ve evrende yaşam olan başka dünyalar da olduğunu ileri sürmüş ve görüşleri Kilise'ye ters düştüğü için Engizisyon tarafın yargılanıp yakılmasına karar verilmesi sonucu 1600 yılında yakılmıştır (Boulting, 2010). İkincisi ise Galileo'dur. Galileo Galilei (1564-1642) güneş sistemine yönelik çalışmaları ve Kopernik'çi düşünce izleyicisi olması nedeni ile yargılanarak 70 yaşında iken hapse konulmuş ve 1642 yılında 78 yaşında iken hapiste yaşamı son bulmuştur. Galileo'nun Engizisyon'daki yargılanması sırasında, ileri sürdüğü görüşlerinden vazgeçtikten sonra, "E pur si mouve: fakat o (dünya) dönüyor" diye fısıldadığı söylenir. Galileo'nun diğer önemli bir söylemi de şudur; "Felsefe bu büyük kitapta -evreni kastediyorum- yazılıdır ve bu kitap bakışlarımıza sürekli açık durmakta, ancak önce onun yazıldığı harflerin özelliklerini ve dilini öğrenmeden onu anlayabilmek mümkün değildir. O kitabın yazıldığı dil matematiktir ve yazılımda kullanılan harfler üçgenler, daireler ve diğer geometrik şekillerdir, bunları öğrenip anlamadan kitaptaki tek bir sözcüğü bile kavrayabilmeye insan yetenekleri elvermez ve bu bilgiler olmaksızın insan karanlık bir labirentin içinde dolanır durur" (Barlett ve Kaplan, 1992, s. 161).

Bu örneklerin dışında engizisyonun tüyler ürperten diğer uygulamaları da vardır, örneğin sapkınların yakılması için 1401 yılında karar alması ve cadı avları gibi. Ancak konumuz kitap yasaklamaları olduğu için o konulara girilmeyecektir.

Yukarıda da değinildiği üzere, izleyen yüzyıllarda da Kilise'nin ve Devletlerin kitap yasaklamaları ve hatta yakmalarının sayısız örnekleri vardır. Batı'da Hitler Almanya'sı, Mussolini İtalya'sı ve Franco İspanya'sında kitap yasaklama ve yakma eylemlerinin çok arttığı görülmüştür. Özellikle Nazi Almanya'sında yer alan toplu kitap yakmaya ilişkin "10 Mayıs 1933 günü Berlin Üniversitesi'nin önünde, ortaçağlardan beri görünmeyen bir olay oldu. Naziler, eserleri Nazi ideolojisiyle bağdaşmayan yüzlerce yazarın kitabını, Nazi marşları söyleyerek törensel bir eylemle yaktılar. Eylemler, 34 üniversite kentinde de benzeri biçimde gerçekleştirildi. En az 30 bin değişik adlı milyonlarca kitap yakıldı" (Gündüz, 2011, s. 2) ifadeler tarihe tanıklık anlamındadır. Önce kitapları yakan, sonra dünyayı ateşe veren, ülkesindeki ve işgal ettiği topraklardaki Yahudi'lere kıyım uygulayan Hitler'in ve peşinden gidenlerin sonu da kötü olmuştur.

Batı'da son zamanlara değin yasaklanan kitaplardan birkaç örnek vermek gerekirse George Orwell'in 1984 isimli kitabı, çocuk romanlarından *Tom Sawyer*, *Huckleberry Finn*, yetişkinlere yönelik *Dr. Zhivago*, *Madam Bovary*, *Fareler ve İnsanlar* ve kitap yakma konusunu işleyen roman *Fahrenheit 451*, *Arap Geceleri* ve daha yüzlercesi ve belki binlercesi akla gelebilir.

Bu bağlamda Charles Darwin'in *Türlerin Kökeni* isimli kitabı birçok ülke tarafından yasaklandı ise de sonraları yasaklar kalkmıştır. Bir dönemde ABD de de evrim teorisinin öğretilmesi de yasaklanmıştı.

Ancak bu noktada bir hususun altını çizmek gerekir ki, batı dünyasında aydınlar, Kilise'nin ve otokrat devlet yönetimlerinin bu baskılarına karşı giderek daha güçlü şekilde mücadele ederek bilimin yükselişini ve toplumsal aydınlığı sağlayabilmiştir. İşin ilginç ve unutulmaması gereken boyutu, bu mücadelede, kilise okullarında eğitim almış, ona rağmen bilime ve bilimsel araştırmaya ve felsefeye önem vermiş insanların önde yer almış olmalarıdır. Bu mücadele sonucunda, toplumların otokrat yönetimler altına düştükleri dönemler hariç, yakılan ve yasaklanan kitaplarda da çok önemli azalma sağlanabilmiştir.

Batı'ya ilişkin bu özet değerlendirmeleri tamamlamadan önce bir hususun altını hemen çizmek gerekir ki, bu ülkelerde uzun süredir kitap yasaklamaları son derece azalmış ve fikirleri nedeni ile yazarların hapsedilmesi de yok denecek düzeye inmiş, düşünceleri ve yazdıkları için yazarların öldürüldüğü dönemler ise tarihin çok gerideki sayfalarında kalmıştır.

Batı dünyasındaki özet bilgilerden sonra Orta Doğu tarihine de göz atacak olursak, Hallac-ı Mansur'un "ben tanrırım" anlamında "ene-l-hakk" veya "ben hakk'ım" dediği için 922 yılında Bağdat'ta vücudunun parçalanıp, asılması ve sonrasında yakılması olayını görürüz (Lerch, 2000). Daha sonra İmam Gazali'nin İslam'da içtihat kapısını kapaması ile İslam konusunda birçok kitap yazılamaz hale gelmiştir. İmam Gazali'nin önceleri bilim ve usu ön plana çıkaran çalışmaları yaptıktan sonra, usçuluğa yönelik eleştirilerinin İslam'da bilimsel gelişmeyi nasıl olumsuz yönde etkilediğine ilişkin ayrıntılı bilgi Özakıncı'nın (2000) *İslamda Bilimin Yükselişi ve Çöküşü 827-1107* isimli kitabında bulunmaktadır. Kur'an'ın, ulusların kendi dillerine çevrilmesi konusunda ülke yöneticileri tarafından çok uzun süre engeller konulmuştur ve bu engellerin İslam coğrafyasında tümüyle kalktığını söylemek de zordur. Bu konuda ülkemiz tarihi açısından çok kapsamlı bir inceleme, Özakıncı'nın (2013) *Dünden Bugüne Türklerde Dil ve Din* başlıklı kitabında yer almaktadır. Osmanlı Devleti döneminde de kitap ve yazı yasaklama/ sansürleme yer almış ve özellikle son yüzyıllarda çok artmıştı. Bu bağlamda Sultan Abdülhamit II dönemi sansür tarihimizde özel bir yer edinmiştir. Ancak, Osmanlı döneminde birçok konuda olduğu gibi kitap yasaklama konusu da ayrıntılı olarak incelenmediğinden kitap yasaklarına yer veren *Osmanlı'da Yasaklar* (Taylan, 2014) isimli kitabın incelenmesinde yarar bulunmaktadır. Cumhuriyet döneminde de kitap yasaklamaları devam etmiştir. Başta Nazım Hikmet Ran olmak üzere birçok yazarın kitapları yasaklanmıştır. Aynı şekilde bazı yabancı kitapların yurda getirilmesi ve çevrilmesi de yasaklanmıştır. Cumhuriyet döneminde yasaklanan kitaplar ve listelerine ulaşmak için Kabacalı (1990) önerilebilir.

Düşündükleri, savundukları ve yazdıkları görüşler nedeni ile öldürülen birçok değerli insanımız vardır. Son dönemlerde öldürülen gazetecilerden şu isimleri hemen herkes anımsar, Abdi İpekçi, Uğur Mumcu, Çetin Emeç, Metin Göktepe, Oral Kutlar, Turan Dursun, Ahmet Taner Kışlalı, Hrant Dink ve isimlerini sayamadığımız daha niceleri. Bu kadar fazla gazetecinin

öldürülmesi üzerinde toplum olarak çok ciddi şekilde düşünmemiz, bunun nedenlerini sorgulamamız ve bu tür olayların yeniden yaşanmaması için düşünce ve çözüm üretmemiz gerektirmektedir.

Diğer taraftan, ülkemizin birçok değerli bilim adamı da savundukları fikirler nedeni ile öldürülmüşlerdir. Bunlardan bazıları hemen herkesin hafızasındadır; Doç. Dr. Bahriye Üçok, Prof. Dr. Muammer Aksoy, Doç. Dr. Necip Hablemitoğlu, yine kederle ve utançla anımsayacağımız üzere 2 Temmuz 1993 günü Sivas'ın Madımak Oteli'nde 37 insanımız farklı düşündükleri için yakılmışlardır.

Toplum olarak, düşünceyi ifade özgürlüğü bakımından pek de parlak olmayan bu geçmişin üzerini örtmeyip ciddi biçimde sorgulamalıyız. Demokrasi ve hukuk toplumu olmanın olmazsa olmazı bu sorgulamayı yapıp gereken dersleri çıkarmak ve düşünceyi ifade özgürlüğünü ve farklı düşünceleri yazıp savunabilme özgürlüğünü güven altına almak zorundayız. Bu görevimizi yerine getirmeyi ne kadar geciktirirsek uygar dünya tarafından dışlanmaya ve yargı kararlarımızın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde (AİHM) sorgulanmasına ve ülkemizin hepimizin ödediği vergilerle karşılanacak tazminatlara mahkûm edilmesine seyirci kalmaya devam ederiz. Bildiğimiz kadarı ile ülkemiz AİHM'de en fazla tazminat ödemesine karar verilen ülkeler listesinin ilk sıralarında yer almaktadır. Konu kitap yasaklama olduğu için uzun süredir tutuklu olarak yargılanmakta olan ve ülkeye değerli hizmetler yapmış diğer düşün insanlarımızı ilişkin bir değerlendirmeye girmeden geçmişte kitap yasaklayan ve hatta kitap yakan toplumların devlet ve düşün adamlarının kitap yasaklamaları üzerinde açıkladıkları düşüncelerden küçük bir demet sunmak konumuz açısından bütünlüyci olacaktır.

Kitap Yasaklama Üzerine Seçilmiş Özlü Sözler

- Antik Çağ Yunan trajik şairi, Euripides (M.Ö. 485-406); “*Bir kimsenin düşüncelerini konuşamaması esarettir.*”
- Doktor yemininin yazarı ve tıbbın en önemli ismi Hippocrates (M.Ö. 460-377); “*Gerçekte iki şey vardır, bilim ve kanaat, bunlardan ilki bilgi sahibi olmayı sağlarken ikincisi cehaletin yolunu açar*” (Barlett ve Kaplan, 1992, s. 71).
- İncil’i Almanca’ya çeviren Martin Luther (1483-1530) 1520 yılında Alman Devletleri Hristiyan Asillerine hitaben yazdığı bir metinde şu ifadeye yer vermiştir; “*Eğer sapkınlığı ateşle tedavi etmek bir sanat idiyse, bu uygulamayı yapmış cellatlarımız dünyanın en eğitimli doktorları olurdu*” (Barlett ve Kaplan, 1992, s. 138).
- İngiliz şair John Milton (1608-1674); “*Bir kitabı yok etmek bir insanı öldürmekle eşdeğerdir: bir insanı öldüren akıllı bir yaratığı Tanrı'nın yansımını öldürmüş olur, bir kitabı yok eden ise aklın kendisini öldürmüş olur*” (Ehrlich, De Bruhl, 1996, ss. 63-64).
- Amerikan devlet adamı Benjamin Franklin (1706-1790) 1759 yılında *Historical Review of Pennsylvania* dergisinde yazdığı bir yazıda, şu gözlemde bulunmuştur;

“Geçici bir rahatlık edinebilmek için temel haklarından vazgeçenler ne özgürlüğü ne de güvenliği hak ederler.”

- Alman şair, yazar, gazeteci, edebiyat eleştirmeni Heinrich Heine (1797-1856) 1821-1822 yıllarında yazdığı *Almansor* isimli trajedide bir kahin gibi şu görüşü açıklamıştır; *“Kitapların yakıldığı yerlerde, eninde sonunda insanları da yakarlar”*.
- Oscar Wilde (1854-1900) 1891 yılında şu gözlemede bulunmuştur; *“Dünyanın ahlaka aykırı olarak tanımladığı kitaplar, dünyaya kendi utancını gösteren kitaplardır”*.
- George Bernard Shaw (1856-1950); *“Adam öldürtmek, sansürün en uçtaki uygulamasıdır”*. George Bernard Shaw sansür için ilginç bir gözlemede de bulunmuştur; *“Sansür, mantıksal olarak, insanların kimsenin okumadığı kitaplardan başka hiçbir kitabı okuyamadıkları noktada amacına ulaşmış olur”*.
- Psikoloji tarihinin en önemli isimlerinden birisi olan Sigmund Freud (1856-1939) 1933 yılında, Almanya’da yaygın olarak kitapların yakılmaya başladığı dönemde şu uyarıcı içnelemede bulunmuştur; *“Ne gelişme gösterdik! Ortaçağlarda olsaydık beni yakardı. Şimdiyse kitaplarımı yakmakla tatmin oluyorlar”*.
- ABD Başkanı Harry S. Truman (1884-1972) 8 Ağustos 1950 günü Kongre’de yaptığı konuşmada şu hususa değinmiştir; *“Bir kez bir hükümet muhalefetin sesini kısma kararını alırsa, artık onun ilerleyebileceği tek yön kalmıştır, bu baskıcı uygulamaları kendi vatandaşları için bir terör kaynağı oluncaya kadar arttırmaya devam etmektir, bu noktada da ülke herkesin korku içinde yaşadığı bir yer konumuna gelmiştir”*.
- ABD Başkanlarından Dwight D. Eisenhower (1890-1969) 14 Haziran 1953 günü Dartmouth Koleji’nde yaptığı konuşmada şu hususun altını çizmiştir; *“Kitap yakanlardan olmayınız. Var olagelen gerçeklerin üstünü örterek düşünceleri engelleyeceğinizi de düşünmeyiniz”*.
- İngiliz devlet adamı Sir Winston Churchill (1874-1965); *“Herkes konuşma özgürlüğünü savunmaktadır. Bu fikir söylenmeden bir gün bile geçmez, ancak bazıları bu özgürlüğü kendilerinin istedikleri gibi konuşabileceği şeklinde anlar, fakat söylediklerine karşı birileri bir şey söylerse buna hiddetle tepki verir”*.
- Amerika’nın Sesi Radyosu’nun 20 inci kuruluş yıldönümü olan 26 Şubat 1962 tarihinde ABD Başkanı John F. Kennedy (1917-1963) şu hususu da belirtmiştir; *“Biz, Amerikan halkına, tatsız gerçekleri, yabancı düşünceleri, karşıt felsefeleri ve rakip değerleri sunmaktan korkmayız. Özgür bir ortamda halkın gerçek ve yanlış hakkında karar vermesinden korkan bir ulus aslında kendi halkından korkmaktadır”*.
- İsrail Başbakanlarından David Ben-Gurion (1886-1973); *“Demokrasinin varlığını kanıtlayan eleştirme özgürlüğüdür”*.
- Ralph Waldo Emerson (1803-1882); *“Her yakılan kitap dünyayı aydınlatır”*.
- İsrail eski başbakanlarından Golde Meir (1898-1978); *“Hiç kimse, şimdi hoşuna gitmiyor diye geçmiş silmeye teşebbüs etmemeli ve silmemelidir”*.

- ABD Yüksek Mahkeme Hâkimi Potter Stewart, Ginzberg'e (1915-1985) ABD 383 U.S. 463 (1966) kararına karşı yazdığı karşı oy yazısında şu hususu özenle vurgulamıştır; “*Sansüre başvurmak, o toplumun özgüven noksanının göstergesidir. Bu durum aynı zamanda otoriter rejimin ayırdedici özelliğidir*”.

Bu alıntıları Atatürk'ün basın özgürlüğü hakkındaki söylemi ile sonlandıralım; “*Basın özgürlüğünden doğacak zararların ortadan kaldırılması yine basın özgürlüğü tarafından sağlanır*” (Afetinan, 1968).

Bu özlü söz örnekleri kitap yasaklama, kitap yakma, düşünceleri nedeni ile insanları yok etme konusunda toplumlarının yaşadıkları acı deneyimlerden gerekli dersleri çıkarmış düşünür ve devlet adamlarının gözlemlerini ve uyarılarını yansıtmaktadır. Bu söylemlerden özellikle ABD Yüksek Mahkeme Hâkimi Potter Stewart'ın yukarıda alıntılanan sözünün ilk bölümü olan, “*sansüre başvurmak, o toplumun özgüven noksanının göstergesidir*” söylemi büyük bir gerçeğin ifadesidir. Yurt içinde yayınlanmış veya yurt dışından getirilmesi yasaklanmış kitaplar yüzünden ülkemiz çok ciddi bedeller ödemiş ve ülkemizin düşünen insanlarına da büyük haksızlıklar yapılmıştır. Bu konudaki ilk örnek, İngiliz ajanı T. E. Lawrence'ın I. Dünya Savaşı sırasında Araplar arasındaki çalışmalarını kapsayan *Seven Pillars of Wisdom*³ isimli kitabıdır. Bu kitabın ülkeye girişinin ve çevirisinin uzun süre yasaklanmasından zarar gören de sadece Türkiye olmuştur. Oysa I. Dünya Savaşına ilişkin tarihimiz T. E. Lawrence, Gertrude Bell, Mark Sykes, W. H. I. Shakespeare, Binbaşı Noel ve diğerlerinin Güneydoğu'da ve Arap topraklarında şeyhlerle kurduğu ilişkiler bilinmeden tam ve doğru olarak yazılamaz. İçeride ve dışarıda yazılan kitaplarda (ve hatta sinema filmlerinde) ülkemiz için kabul edilemeyecek, haksız ve yanlış birçok suçlamalar da dile getirilmiş olabilir. Bu türden bile olsa eserleri yasaklamak, dolaylı olarak yazılanlara hak vermek izlenimi yaratır. Çünkü o kitaplarda yer alan görüşlerin yanlışlığını kanıtlayan belge ve bilgiler bir veya birkaç kitap, makale ile hem kendi insanımızın hem de dünya kamuoyunun önüne bilim insanlarımız ve araştırmacı yazarlarımız tarafından sunulmamış olmaktadır. Ayrıca kitle iletişim araçlarının bu denli yaygınlaştığı ve dünyayı gezmenin adeta yurt içi gezisi konumuna geldiği bir ortamda ülkemiz hakkındaki eleştiriler ve bunlara yönelik kendi düşünür ve uzmanlarımızın araştırma ve görüşleri konusunda bilgisi olmayan yurttaşlarımız yabancılar karşısında, bu tür konular gündeme geldiğinde kendilerini ve ülkelerini savunamaz duruma düşmektedirler. Ermeni ve Kürt sorunları konusunda ülkemizde yayınların hemen hemen hiç düzeyinde olduğu dönemlerde, yurt dışında öğrenim gören öğrenciler bu konuda yabancılar konuyu açtıklarında ve bazı görüşler ileri sürdüklerinde birkaç hamasi cümlenin ötesinde karşılarındakileri düşünmeye sevk edecek görüş dahi söyleyemez durumda kalmışlardır. Başta Kıbrıs, Kürt, Süryani, azınlık hakları gibi birçok konuda toplum ve bireyler yıllarca bilgilendirilmedikleri için yurt dışında zorlanmışlardır. Ayrıca bu bilgisizlik toplumsal barışa da katkıda bulunmamıştır. Daha sonra bu konuda eserler yayınlanmaya başladığı gibi, konuya ilişkin yabancı yayınlar da toplumun bilgisine sunulmaya başlanmıştır,

³ Lawrence, T. E. (1922). *Seven pillars of wisdom. A triumph. The complete.* (3. Cilt). Farington, UK: Thornton's Bookshop.

ancak çok değerli ve uzun bir süre kaybedilmiştir.

İçeride ve dışarıda yayınlanmış kitapların yasaklanması, başta üniversiteler olmak üzere Türkiye'nin düşünce üreten insanlarına yapılmış çok büyük haksızlık olmaktadır. Zira yasaklama bir bakıma “ülkemizde bu yazılanların doğrusunu ve aksini bilimsel etik içerisinde savunacak insanımız yoktur” mesajı da içermektedir. O nedenle yurt içinde yazılmış kitapları yasaklama, dışarıda yayınlanmış kitapların ülkeye getirilmesi ve çevirilerine karşı yasak konulmasına da en büyük tepkiyi üniversiteler ve düşün insanlarımız vermeli ve bilimsel yetenek ve birikimlerine haksızlık yapılmasına demokratik tepki göstermelidir. Ulusumuzun yetiştirdiği çok değerli şair, yazar ve politik eleştirmenlerden biri olan Namık Kemal (1840-1888) Hürriyet Kasidesi'nin bir beyitinde görüş ayrılıklarının ülkeye yararı konusunda şu gözlemlerde bulunur, “Durur ahkâmı nusret ittihadı kalbi millette/ Çıkar âsârı rahmet ihtilafı reyî ümmetten”. Osmanlıca bu metnin günümüz Türkçesi ile anlamı şöyledir; “Başarma gücü, milletin gönül birliğindedir/ Nitelikli ve yararlı ürünler toplumdaki farklı görüşlerin çatışmasından ortaya çıkar”.

Namık Kemal, ulusun farklı görüşlerden yararlı yeni sentezler üretme yeteneğine güvenini yaklaşık bir buçuk yüzyıl önce dile getirmiş olmasına rağmen, yıllardır ve günümüzde ulusun bu yeteneğini yadsıma yaklaşım ve tutumu anlaşılır gibi değildir.

Siyasi partiler, sürekli olarak yeni bir anayasa yapmaktan veya anayasada kapsamlı değişiklik yapmaktan bahsediyorlar. Gerçekten samimi iseler Türkiye'de hiçbir kitabın yayınına ve çevirisine ve düşüncenin açıklanmasına yasak konulamayacağına ve tutuklu yargılamanın süresinin birkaç haftayı geçemeyeceğine ilişkin birer maddeyi de önerilerinin içine eklemelidirler. Eğer çok büyük zorunluluk olduğuna inanıyorlarsa ve Avrupa Birliği ülkelerinde yer alan sürelerle uygun da düşüyorsa sınırlı birkaç suç türü için (bu suçlar isim isim sayılarak) tutukluluk halinin ne kadar uzatılabileceğini de istisnalar kapsamında tek tek belirtmelidirler.

Tarih, kitap yasaklamanın kısa süre dışında hiçbir etki yaratamadığının örnekleri ile doludur. Ahmet Şık'ın yasaklanan İmamın Ordusu isimli kitabının, yasak kararından kısa süre sonra, internet ortamında yayınlanması ve aynı gün 100.000'lerin erişimine ulaşmasından herkesin alacağı dersler bulunmaktadır. Ülkemizdeki basın yayın kuruluşlarını, yayınevlerini, yazarları, kütüphanecileri ve bunlara ait dernekleri her yıl Mart ayının son haftasında kutlanmakta olan Kütüphane Haftasını “Kitap Yasaklamalarını Anma Haftası” olarak da organize etmelerini düşünmeye davet ediyorum.

Kaynakça

Afetinan, A. (1968). *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün el yazmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Banned books week. 24 Kasım 2015 tarihinde <http://www.bannedbooksweek.org/> adresinden erişildi.

Bartlett, J. ve J. Kaplan. (1992). *Bartlett's familiar quotations*. (16. bs.). Boston: Little Brown and Company.

- Board of Education, Island Trees School District v. Pico 1982. (2015). 17 Kasım 2015 tarihinde <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/457/853> adresinden erişildi.
- Boulting W. (2010). *Giardano Bruno: His life, thought, and martyrdom*. USA: BiblioLife.
- Ehrlich, E. ve M. De Bruhl. (1996). *The international thesaurus of quotations*. New York: HarperPerennial.
- Gündüz, A. (2011). Kitap yakmak üzerine ... *Cumhuriyet Gazetesi*. 1 Nisan 2011.
- Kabacalı, A. (1990). *Başlangıçtan günümüze Türkiye 'de basın sansürü*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti.
- Lerch, W. G. (2000). *Bağdat'ta ölüm Hallac-ı Mansur*. Ankara: Yurt.
- Michael A. B. D. (2007). *Hypatia of Alexandria-mathematician and martyr*. New York: Prometheus Books.
- Montaigne (1999). *Denemeler*. 30. bs. (S. Eyüpoğlu, Çev.). İstanbul: Cem.
- Mullins, K. J. (2007). Some history on book burning. *Digital Journal*. May 15, 2007. 13 Kasım 2015 tarihinde <http://www.digitaljournal.com/article/182074> adresinden erişildi.
- Özakıncı, C. (2013). *Dünden bugüne Türklerde dil ve din/ Kur 'anı doğru anlamak*. İstanbul: Otopsi.
- Özakıncı, C. (2000). *İslamda bilimin yükselişi ve çöküşü 827-1107*. İstanbul: Otopsi.
- Ronan, C. A. (2003). *Bilim tarihi: Dünya kültürlerinde bilimin tarihi ve gelişmesi*. (4. bs.). (E. İhsanoğlu ve F. Günergun, Çev.). Ankara: TÜBİTAK.
- Taylan, N. (2014). *Osmanlı'da yasaklar*. İstanbul: Ekim.
- The USA PATRIOT Act: Preserving Life and Liberty. 15 Kasım 2015 tarihinde <http://www.justice.gov/archive/ll/highlights.htm> adresinden erişildi.
- Vetus Latina. 25 Kasım 2015 tarihinde https://en.wikipedia.org/wiki/Vetus_Latina adresinden erişildi.